

Szabó Tibor

CESARE PAVESE ÉS A PIEMONTE-MÍTOSZ (ABBAGNANO, BOBBIO ÉS PAVESE)

A Fondazione Cesare Pavese és a Regione Piemonte által, a torinói költő, író, esszéíró és műfordító tiszteletére, születésének százéves évfordulójára rendezett megemlékezések, konferenciák egyik kiemelt témája Pavesének szülőföldjéhez való kötődése volt. Nem új téma ez a szakirodalomban, hiszen művészetének talán az egyik legszembetűnőbb vonása Piemonthez és Torinóhoz fűződő személyes viszonya.

1. A PIEMONTEI LELKÜLETŰ PAVESE

Az 1908-ban Santo Stefano Belbóban született író érezhetően nagyon ragaszkodott a piemonti tájhoz, a piemonti dombokhoz, völgyekhez, szőlőskertekhez, patakokhoz¹. Talán nincs is olyan regénye, elbeszélése, vagy akár verse is, amelyben ez a motívum ne tűnne fel. Gondoljunk csak a *Lavorare stanca* versciklus nyolc *Paesaggio*-versére, vagy például a *Gente spaesata* következő soraira: *Vedo solo colline e mi riempio il cielo e la terra/Con le linee sicure dei fianchi, lontane o vicine*². Pavese piemonti dombok iránti lelkesedése már-már erotikus színezetet ölt, például a *Paesi tuoi*-ban, amelyben az egyik dombot egyenesen *mammellà*-hoz (női mell – szerk.) hasonlítja és az *Il mestiere di vivere*-ben *ennek a vidéknek a szexuális valóságáról* beszél³. Egyes értelmezések, különösen a pszichoanalitikus irányzatú elemzések Pavese dombok iránti szeretetét nem véletlenül a nők iránti érzelmeivel hozzák összefüggésbe⁴.

¹ Erről az élményéről is írtam egyetemi doktori értekezésemben: vö. *Cesare Pavese életútja néhány fontosabb állomásának és prózai stílusának kritikai elemzése*, Szeged, (Kézirat), 1971, 129. Ezúton is köszönetemet fejezem ki dr. Benedek Nándor akkori témavezetőmnek, a JATE BTK Olasz tanszék volt egyetemi docensének, a neves nyelvésznek, munkám elkészítéséhez nyújtott odaadó segítségéért.

² *Csak dombokat látok, betölt az ég, s a föld, / a biztos rajzolatú messzi és közeli halmok.* (szerk.)

³ „*realità sessuale di quella campagna*” (Cesare PAVESE, *Il mestiere di vivere*, Torino, Einaudi, 2000, 165; továbbiakban: MV).

⁴ A dombok – ahogyan talán itt is utalás történik rá – akár (magánéleti problémái miatt)

Pavesének vannak olyan művei, gondoljunk itt olyan regényeire, mint *La casa in collina* (Ház a domboldalon) és *Il diavolo sulle colline* (Az ördög kastélya), amelyek már címükben utalnak a számára nagyon kedves Torino környéki dimbesdombos tájra. Pavesét gyermekkorától kezdve élete végéig kísérték ezek a tájélmények. Talán ezért is emelte a mítosz rangjára a piemonti tájat. Nagyon szerette bejárni a vidéket gyalog, vagy akár – a kor szokásának megfelelően – biciklivel⁵. Erről mások is megemlékeznek, de ő is beszámol regényeiben: *A délelőtt és a délután békés kóborlással telt el: dombra föl, dombról le...A völgyet átszelő úton is megtettünk egy jó darabot; már estefelé járt, a lenyugvó nap finom porszemekkel töltötte be az egész völgyet, az akácvirágok meg-megrezdültek a hűvös szellőben. Mintha újjászülettem volna... – írja a Tengerpartban⁶ (*La spiaggia*). Vagy a Szép nyárban (*La bella estate*): átvágtam egy kiégett tarlón, és felmentem hozzájuk a hegytetőre. Mintha az égbe jutottam volna. A lábunk alatt a falu tere látszott egészen kicsiben, körülötte a tetők, lépcsők, szalmakazlak dzsungelé. Kedvem lett volna egyik dombról a másikra ugrálni, tekintetemmel átölelni az egész tájat⁷. A domb, a szőlőhegy, a völgy, a táj Pavese életművében nemcsak természeti elem, hanem az elveszett boldogság, az önfeledt ifjúság, a dionüszoszi öröm és szenvedély jelképe is egyúttal. Pavese, akit a folytonos tépelődés, a tragikus magány jellemez legjobban, igazán csak a piemonti dombok közé visszatérve érzi magát otthon. Műveiben mindez pedig egy egész jelképrendszerre alakult át⁸.*

Piemontról és Torinóról sok megjegyzést tesz naplójában, az *Il mestiere di viverében*. Például az amerikai irodalomban meglévő regionális szemlélettel hozza összefüggésbe saját tudatos „*Piemontese Revival*”-jét, azt a hitét, hogy *lehetőséges a piemonti értékeket kiszélesíteni*⁹, nemzetivé tenni, azért is, mert szerinte a nemzeti irodalmat a regionális szemlélet csak gazdagíthatja, ahogy erre számos példa van. Tudatosan felvállalja Piemont szerepeltetését műveiben. Azt írja Naplójában, hogy a Piemont-témát folyamatosan szerepeltetni akarja műveiben: „*penso che appunto perché espressi già il parallelo tra me e il Piemonte, nella mia*

a női testek domborulatait („*i fianchi*”) is szimbolizálhatták a pavesei életműben. Erre többször is utal könyvében például a francia irodalomtörténész, Dominique Fernandez: vö. Dominique FERNANDEZ, *L'échec de Pavese*, Paris, Éditions Bernard Grasset, 1969.

⁵ „*Com'è bello attraversare in bicicletta la campagna*” – írja egyik levelében Fernanda Pivanoának 1940-ben (vö. Cesare PAVESE, *Lettere*, I. köt., Torino, Einaudi, 1966, 564).

⁶ Cesare PAVESE, *Tengerpart*, in Uő, *Szép nyár*, Budapest, Európa, 1977, 14-15.

⁷ Cesare PAVESE, *Szép nyár*, id., 325.

⁸ Vö. RÁBA György, *Cesare Pavese*, in AA.VV., *Az olasz irodalom a huszadik században*, Budapest, Gondolat, 1967, 397-416; MADARÁSZ Imre, *Az olasz irodalom története*, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1993, 422-424.; SZÉNÁSI Ferenc, *A huszadik századi olasz irodalom. Történet, szerzők, művek*, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 2004, 66-69.

⁹ MV, 11.

*poesia futura questo elemento non dovrà più mancare*¹⁰. Torinóról azt mondja, hogy olyan város, amit szerető-szeretettel él át: „*dove sono nato spiritualmente, arrivando di fuori: mia amante e non madre né sorella*”¹¹. Művészetében, ismeri fel tudatosan, meghatározó szerepe van (*funzione condizionatrice*) Piemontnak és különösképpen Torinónak¹².

Ezt az életérzést, szellemiséget az is folyamatosan erősítette benne, hogy itt végezte iskoláit és itt járt egyetemre, majd később itt dolgozott az Einaudi kiadónál. Életének meghatározó időszaka ez, hiszen ekkor ismerkedett meg sok későbbi barátjával, tisztelte egyetemi tanárait (különösen Augusto Montit), sőt, magának is kialakult egy baráti-tanítványi köre, akikkel jól érezte magát ez az igen érzékeny lelkű művész¹³. Sokukkal végig szoros baráti kapcsolatot ápolt.

Pavese baráti köréhez tartozott az 1920-as, 1930-as években például Nicola Abbagnano, a pozitív egzisztencializmus legfőbb olaszországi képviselője, és Norberto Bobbio filozófus, a liberál-szocializmus olasz teoretikusa, jogász, örökös szenátor¹⁴. Az előbbi, Abbagnano csak bevándorló, azaz „*piemontese di adozione*” volt, az utóbbi, Bobbio viszont – akár Pavese – már született lokálpatrióta, azaz „*piemontese di nascita*” volt. Mindketten, Abbagnano és Bobbio is – hasonlóan Paveséhez – a piemonti táj szerelmesei lettek illetve voltak, s mindketten közvetlen, baráti kapcsolatban álltak a torinói íróval és műveikben vissza-visszatértek Pavese művészi személyiségére és a Piemont-mítoszra.

2. PAVESE ÉS ABBAGNANO

Abbagnano nem tőzsgyökeres piemonti volt. Campaniában, Salernóban született 1901-ben és komoly filozófiai stúdiumai, és néhány éves középiskolai és főiskolai tanítás után 1939-ben a Torinói Egyetem Via Po-n található Bölcsészettudományi Karára került tanárnak. Ekkor már ismert volt, mint egzisztencialista filozófus. Hamarosan megszerette a piemonti tájat és embereket. Végig ott is tanított az egyetemen, magának is komoly filozófiai iskolája volt.

Pavesével – visszaemlékezései szerint – az Egyetemen ismerkedett meg, és az Einaudi Kiadó szerkesztőségi szobáiban találkozott többször is, ahol az író dolgo-

¹⁰ MV, 14. (*Azt hiszem, hogy épp azért, mert már kifejeztem a Piemont és köztem lévő párhuzamot, a jövőben nem hiányozhat költészetemből ez az elem – szerk.*).

¹¹ *ahol lélekben születtem, kívülről érkezve: a szeretőm a város, nem anyám vagy nővérem.* (szerk.)

¹² MV, 19.

¹³ Pavese életéről vö. részletesebben: Lorenzo MONDO, *Quell'antico ragazzo. Vita di Cesare Pavese*, Milano, Rizzoli, (BUR), 2008.

¹⁴ Pavese barátairól, Abbagnanóról és Bobbióról hosszabb tanulmányt közöltem *Itáliai anzix. Morálfilozófiai és eszmetörténeti tanulmányok* című könyvemben (Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 2009, 207-218 és 219-230).

zott¹⁵. Abbagnano így emlékszik vissza az íróra: 1939-ben *alighogy megismertem, Pavese rögtön meglepett intelligenciájával, élénk szellemi érdeklődésével*. Ez az ismeretség a két torinói értelmiségi között azután mély és meghitt barátsággá fejlődött: *mindenről beszélgettünk és olykor gyötrelmeiről kaptam tőle bizalmas értesüléseket*. Pavesét „*búskomorként*” jellemezte, hiszen a *nőkkel nem volt szerencséje, mert mindig belebolondult valakibe, de nem volt bátorsága megvallani; nekem elmondta, hogy egyik tanítványomba, Fernanda Pivanóba lett szerelmes*. Abbagnano az írónak a félszegségét azzal is magyarázta, hogy mindig *nyomorúságos pénzügyi helyzetben* volt. *De félénk volt, és könnyen megijedt*. Abbagnano erre felidéz egy nevezetes esetet: *a Salò-i Köztársaság idején egymás mellett haladtunk biciklivel, amikor egy katona megállított bennünket. Cesare arca elfehéredett. Azután, amikor megtudta, hogy csak meg akar bennünket bírságotlani, újból felbátorodott*. A piemonti dombokra, völgyekbe tett biciklis kirándulásokra Pavese általában mindig sajtot vitt, kenyérral: *Nyáron, amikor azt akarta, hogy kísérjem el biciklin Torinón kívülre, hogy napozzunk egyet, mindig elkerülte az éttermeket. Néha – emlékszik vissza Abbagnano – elcipeltem vendéglőbe, de igazi harc volt, hogy meghívjam ebédre, mert hatalmas étvágya ellenére rendkívül büszke ember volt*.

Ez a néhány baráti megjegyzés jól mutatja Pavese igazi emberi arcát: félénkségét, probléma-érzékenységét és intelligenciáját, de szellemi nyitottságát is. Abbagnano felemlíti, hogy Pavese élénken érdeklődött az egzisztencializmus problémái iránt. Akkor jelent meg a filozófus első jelentősebb egzisztencialista kötete, a *La struttura dell'esistenza*. Ebben a műben Abbagnano már felveti későbbi alapkoncepcióját: az emberi lehetőség problémáját, az egzisztencia végességének kérdését, a szabadságot és az egzisztencia alapvető kockázatát: a halált és annak elfogadását, mint emberi sorsot. Az ezekről a témákról folytatott beszélgetés bizonyára kedvére volt a komoly elméleti, erkölcsi-filozófiai érdeklődéssel rendelkező Pavese számára is.

Abbagnano szellemi hatása bizonyára tetten érhető az emberi egzisztencia, az élet, a halál, a sors, a boldogság, a szerelem kérdéseit tárgyaló torinói író munkáiban. Igaz, hogy Abbagnano elsősorban az élet pozitív oldalára helyezte a hangsúlyt műveiben: a derűre, az élet élvezetére, az emberi egzisztencia lehetőségeire. Mégis, számos elem van Pavese művészetében, amely az egzisztencializmus hatását mutatja: például a magány, a szorongás, a halál gondolata.

Mindezt azután mégjobban felerősítette benne az amerikai irodalom megismerése és fordítása. Azokban a művekben, amelyeket olaszra ültetett át, gyakran felbukkan az ember szkeptikus víziója. Ez egyrészt vonzotta is őt az amerikai mítosz

¹⁵ Nicola ABBAGNANO, *Ricordi di un filosofo*, Milano, Rizzoli, 1990, 47. Bobbio szerint Abbagnano sokat köszönhetett Pavesének, hogy megismertette őt a kiadóval, Giulio Einaudival. Az egyik legnevesebb olasz kiadót, Giulio Einaudit egyébként 1935-ben akkor tartóztatták le, amikor Pavesét és Bobbiót. Erre vonatkozóan vö. Norberto BOBBIO, *Testimonianze*, in Bruno MIGLIO (szerk.), *Nicola Abbagnano. Un itinerario filosofico*, Bologna, Il Mulino, 2002, 238.

elfogadására és olaszországi átadására, másrészt megerősítette benne pesszimizta, borongós lelkiállapotát. Hogy azután volt-e Pavesének szerepe abban, hogy Abbagnano az 1940-es évek végén az amerikai szociológia, elsősorban Talcott Parsons felé fordult, ez nem zárható ki. A két személyiség kölcsönhatása igen valószínű.

Mindketten, Pavese és Abbagnano is egy baráti társaságba tartozott Bobbióval, aki Abbagnanóval már az 1930-as években *szívélyes és gyorsan baráti* kapcsolatot alakított ki. Mindketten jól ismerték Pavesét is, így természetes volt, hogy ő is ugyanehhez a társasághoz tartozott.

3. PAVESE ÉS BOBBIO

A másik jelentős gondolkodó, akivel tehát Pavese szoros kapcsolatot tartott, a filozófus Norberto Bobbio volt. Egy alkalommal azt írta Paveséről: ő volt *a mi kis történelmünk legnagyobb személyisége*¹⁶. Nagy és valószínűleg igaz szavak.

Bobbio több alkalommal is megemlékezik egykori barátjáról. Önéletrajzi írásában például felidézi, hogy fiatalkori barátja, Cesare Pavese hogyan segített neki az angol nyelvtanulásban. Az egyetemi hallgató Bobbio és a már végzett Pavese az angol klasszikusokat, többek között például Shelley-verseket olvasott és fordított. Bobbio így emlékezik vissza: „...*Lui era il maestro, io l'allievo. Leggeva, poi traduceva e commentava*”¹⁷. Még hosszabban ír Paveséről *Trent'anni di storia della cultura a Torino (1920-1950)* című könyvében.

3.1. Az antifasiszta mítoszlól

A két piemonti szerző, Pavese és Bobbio (sőt, ahogyan mások is, például Elio Vittorini) életútja párhuzamosan haladt: igaz, az egyik elismert, *Premio Stregával* kitüntetett író lett, a másik elismert filozófus, örökös szenátor. Az 1930-as években, az 1940-es évek elején mégis szinte teljesen hasonló politikai utat jártak be: rövid ideig – különböző utakon – a fasiszta párt tagjai voltak, anélkül, hogy igazán elfogadták volna annak eszmeiségét (ahogyan ez diktatúrákban gyakran megesik).

A század gyermeke vagyok – mondta egyik önéletrajzi írásában Bobbio. S valóban: hogy állást kaphasson az 1930-as években, levelet írt a Ducének, arra kérve őt, hogy – mint aki a torinói egyetemi fasiszta csoport (Gruppi Universitari Fascisti) tagja (1927-ben lépett be) – segítse őt tanársegédi álláshoz jutni. Bobbio életének erről a kitérőjéről sokáig nem beszélt, míg 1992-ben egy interjúban el nem mondta mindezt az „Il Foglio” című újság riporterének. Majd önéletrajzában teljes terjedelemben közölte ezeket a leveleket. Igazából azonban nem azonosult a

¹⁶ Norberto BOBBIO, *La mia Italia*, Firenze-Antella, Passigli, 2000, 324.

¹⁷ Norberto BOBBIO, *Autobiografia*, Roma – Bari, Laterza, 1999, 8. (*Ő volt a mester, én a tanítvány. Olvasott, aztán fordított, és magyarázott* – szerk.).

fasiszta eszmevilággal. Baloldali barátai mindig is tudták, hogy csak az olvasás és a tanulás foglalkoztatta (akár csak Pavesét), a politika tulajdonképpen nem. Kilencvenéves korában ki is mondta, hogy a kényelem vitte erre az útra: *kényelmes volt a fasiszták közt fasisztának látszani, az antifasiszták közt antifasisztának*. Mindezek mellett kétszer is börtönbe zárták a fasizmus idején. Az 1940-es évek elején azonban aktívan részt vett az olasz ellenállási mozgalomban. Munkásságával hatalmas hírnevet és presztizst szerzett magának: a 20. század végének egyik filozófiai „*maître-penseur*”-je lett, akit Olaszországon kívül is jelentős hírnév övezett.

Pavese, aki csak néhány hónappal volt idősebb Bobbiónál – kényelmetlen kimondani, már csak a róla addig kialakult sztereotípiák miatt is – hasonló utat járt be. Pavese értelmezésében mind a mai napig tartja magát az a – szinte mítosszá vált téves – nézet, hogy ellene volt a fasizmusnak, antifasiszta volt, belépett a kommunista pártba, baloldali, neorealista író volt¹⁸. Mások már korán felgyeltek arra, hogy műveiben a partizánokról olykor eléggé kiábrándító képet fest, majd hamar kiderítették, hogy Pavese 1932 és 1935 között a Partito Nazionalfascista (PNF) tagja volt¹⁹. Publikált a fasiszta rezsim irodalmi lapjában, az *Il Primato* című folyóiratban²⁰. Mindez nem mentette meg őt sem (akárcsak Bobbiót és a többeket, Primo Levit, Leone Ginzburgot vagy Giulio Einaudit) attól, hogy politikai okok miatt 1935-ben letartóztassák és száműzzék Délre, Brancaleone Calabroba²¹. Itt azonban *csak* egy évet maradt, mert a Ducéhez címzett két levele folytán hamarosan visszatérhetett Torinóba. Újból kedvenc dombjai, folyói, rétjei és völgyei között sétálhatott és biciklizhetett. Száműzetése azonban – kényelmetlen ezt is kimondani – nem tette őt automatikusan a fasiszta rezsim ellenségévé. Sőt, bizonyos tények azt bizonyítják, hogy néhány kérdésben osztotta is a rezsim felfogását²². Ez

¹⁸ Ennek a nézetnek első megfogalmazója Pavese barátja és életrajzírója, Davide Lajolo volt (vö. Davide LAJOLO, *Il „vizio assurdo”*. *Storia di Cesare Pavese*, Milano, Il Saggiatore, 1960).

¹⁹ Roberto Gigliucci szerint azért lépett be a fasiszta pártba, hogy szabadon taníthasson állami iskolákban. Akkor ez a fasiszta rezsim részéről elvárt cselekedet volt (vö. Roberto GIGLIUCCI, *Cesare Pavese*, Milano, Bruno Mondadori, 2001, 11.).

²⁰ Vittorio VETTORI (szerk.), *Antologia di Primato*, Roma, De Luca, 1968, 317-324.

²¹ A neves torinói kiadó Giulio Einaudi barátjának, Paveseének a száműzetéséről, mint valami „véletlenről” beszél: „*Non è necessario ripetere qui che Pavese era andato al confine per caso, nel 1935, per un compromettente rapporto con la donna della voce rauca*”. (*Mondanunk sem kell, Pavese véletlenül került 1935-ben száműzetésbe, a rekedt hangú nőhöz fűződő kompromittáló kapcsolata miatt.* – szerk.). (vö. Severino CESARI, *Colloquio con Giulio Einaudi*, Torino, Einaudi, 2007, 43.).

²² Nem tartozik szorosan a dolgozat témájához, de megemlítjük, hogy a „La Stampa” 1990. augusztus 8-i számában Lorenzo Mondo közölte Pavese 1942/43-ban (a Salò-i Köztársaság idején) írt, úgynevezett *Titkos naplóját* (*Taccuino segreto*). Ebben többek között így ír: „*solo gli antifascisti sanno il pregio del fascismo: tutto ciò che loro manca. E s'è visto che mancano di tutto... Una cosa fa rabbia. Gli antifascisti sanno tutto, superano tutto, ma quando discutono litigano soltanto...È mostra ben che alla virtù latina o nulla*

azonban nem jelentette azt, hogy a mítosz-alkotó Pavese valaha is elfogadta volna a fasiszta mítoszt, maga is beszél saját „politikai érdektelenségéről”²³.

3.2. A piemonti identitásról

Többet tudunk meg Pavese piemonti identitásának, mítosz-képzésének jellegéről és tartalmáról, ha elolvassuk Bobbio írását a „*piemontizmusról*”, Piemont dicséretéről²⁴. Ebben a filozófus azt írja, hogy kétféle attitűdje lehet egy piemontinak: *van, aki fellázad a szülőföldjével szemben, van, aki büszke arra, hogy annak fia*²⁵. Az elsőre példa Massimo D’Azeglio (egykori miniszterelnök) esete, aki elment Milánóba, hogy „*szabad levegőt szívjon*”, a másodikra a neves közgazdász, Luigi Einaudi (a későbbi köztársasági elnök), aki országos vezetőként is őrizte piemonti identitását: a kitartó, látszólag hideg, büszke, tartózkodó, de dolgozó alkotó jellemet.

Miben is áll akkor a Pavesére is oly jellemző piemontizmus? Milyen is a piemonti személyiség, a piemonti identitás? Bobbio ebben az írásában mintha Pavesét jellemezné, amikor a piemonti irodalomról, a „*homo pedemontanus*”-ról ad képet. A piemonti ember „*è familiare, laborioso, leale, probo, di poche parole, riservato nell’espressione dei suoi sentimenti, misurato nei gesti, obbediente ma non servile, un po’ testone ma rassicurante, un po’ tardo ma fermo nei suoi principi*”²⁶. Egy másik művében a piemonti karakterről Bobbio ezt írja: a „jó piemonti” erényei közé tartozik a „*costanza nel lavoro, il non volare troppo in alto, il restare coi piedi per terra, l’amore per la dura fatica bene spesa, senza lasciarsi scoraggiare dall’avversa fortuna...*”²⁷. Megidézi a majd száz évvel korábban elhangzott jel-

manca o sol la disciplina...Il fascismo è questa disciplina. Gli italiani mugugnano, ma insomma gli fa bene” (Csak az antifasiszták ismerik a faszizmus értékeit: mindazt, aminek ők híján vannak. És láhattuk, hogy mindennek híján vannak ... Egy dolog dühit. Az antifasiszták mindent tudnak, mindenben jobbak, de vita helyett csak veszekszenek... És ez azt bizonyítja, hogy a latin erény vagy semminek sincs híján, vagy csak a fegyelemnek... A faszizmusban megvan ez a fegyelmezettség. Az olaszok morognak, de végül is jót tesz nekik. – szerk.). Ugyanebben a napilapban számosan (Natalia Ginzburg, Fernanda Pivano és Gianni Vattimo is) elutasították azt az abszurd elképzelést, hogy Pavese valamilyen formában is azonosult volna a faszizmussal. Indro Montanelli viszont (kissé vitatható módon) úgy véli, hogy akkor „mindnyájan azok voltunk”.

²³ MV, 171.

²⁴ Norberto BOBBIO, *Elogio del Piemonte*, in Uő, *De senectute e altri scritti autobiografici*, (szerk. Pietro POLITO), Torino, Einaudi, 1996, 53-73 (továbbiakban: BS).

²⁵ BS, 56.

²⁶ BS, 73. (*családias, szorgalmas, hűséges, egyenes, szűkszavú, érzelmeinek kifejezésében visszafogott, gesztusaiban mértékletes, engedelmes, de nem szolgálalkú, kicsit keményfejű, de nyugalmat árasztó, kicsit lassú, de elveiben kitartó* – szerk.).

²⁷ Norberto BOBBIO, *La mia Italia*, id., 138. (*a munkában állhatatos, nem túl nagyra-vágyó, két lábbal áll a földön, szereti a jóra fordított fárasztó, kemény munkát, egy pillanatra sem riad vissza, ha balszerencse éri* – szerk.).

lemzést a neves neohegeliánus filozófus, Bertrando Spaventa részéről a piemontiakról: „*pochi gesti, poche parole, fermo proponimento*”²⁸. A karakterjegyek igen összecsengenek.

Pavese esetében ezek a jellemvonások: a visszafogottság, a kevés beszéd, a csöndes élet erősen megvoltak és kiegészültek életművében a táj szeretetével. Ebből a szempontból is figyelemre méltóak például az *I Mari del Sud* híres versének kezdő sorai:

*Camminiamo una sera sul fianco di un colle,
in silenzio. Nell'ombra del tardo crepuscolo
mio cugino è un gigante vestito di bianco,
che si muove pacato, abbronzato nel volto
taciturno. Tacere è la nostra virtù.
Qualche nostro antenato dev'essere stato ben solo
un grand'uomo tra idioti o un povero folle –
per insegnare ai suoi tanto silenzio.*²⁹

Pavese annyira piemonti volt, hogy még verselése, az „*epikus dimenziójú költészet*”, az elbeszélő jellegű líra esetében is – ahogyan ezt Massimo Mila kifejtette³⁰ – a kifejezetten tradicionális, egyenesen kelta gyökerű piemonti verselési módhoz tért vissza. A piemonti népi énekek hagyományosan elbeszélő jellegűek voltak, Pavese pedig éppen ezt az narratív-epikus hagyományt folytatta Mila szerint. Ezzel is magyarázható talán az a tény néhány elemző szerint, hogy Pavese versei Dél-Itáliában nem találtak igazi befogadásra. Pavese költeményei, elbeszélései, regényei is tehát piemontiak voltak. Ez a *regionalizmus* (nem *szeparatizmus*) talán az egyik legfőbb jellemvonása művészetének, amely a világ mélyen átélt eseményei, a táj adottságai következtében válik egyre inkább mitikussá.

3.3. A mítosz jelentősége Pavese műveiben

Kétségtelen, hogy Pavese – mind költészetében, mind prózájában – mítoszalkotó művészegyéniség volt, de – ahogyan említettük – a legtávolabb állt tőle az akkor terjedő fasiszta mítosz. Igazán a piemonti dombok mítosza babonázta meg.

²⁸ *kevés gesztus, kevés szó, biztos elhatározás* (szerk.)

²⁹ *Egyik este domboldalon sétálunk, / csendben. A késő alkonyat homályában / unokafivérem, fehérbe öltözött óriás, / nyugodtan lépked, napbarnított arccal, / hallgatagon. A hallgatás közös erényünk. / Valamelyik ősünk biztosan magányos volt, / nagy ember idioták közt vagy szerencsétlen örült – / hogy utódainak annyi csendet tanított.* (szerk.)

³⁰ Vö. Massimo MILA, *Prefazione*, in Cesare PAVESE, *Poesie*. Torino, Einaudi, 1966, VII-XI.

Írt a mítoszról költeményt is (*Mito*), amelyben tömören felsorolja mítoszainak számos elemét: a nap, az ég, a hegy, a strand, a víz, a föld, a felhők, az eső keveredik itt a költő legbensőbb, egzisztenciális érzelmeivel: a magába zárt, a fáradt, a szomorú emberi létezés nyomasztó életérzéseivel, és a halál mindig visszatérő, az emberi sorsot meghatározó gondolatával. Ősi mítoszok ezek, ha csak az ógörög filozófia *archéira*: a vízre, a földre, a levegőre és a (Pavesénél másutt mindig felfelbukkanó) tűzre (*falò*) gondolunk. Ez jelenik meg nála verseiben és regényeiben a modern ember elidegenedett életérzéseivel együtt.

Magával is vitatkozva fejt ki a mítosz (*mito*), a mese (*fiaba*) és a szimbólum (*simbolo*) lényegét. Amikor elkezd rajta gondolkodni, akkor úgy véli, hogy a mítosz *különleges helyek megszentelése* („*consacrazione dei luoghi unici*”), amelyekhez valamilyen tény, gesztus vagy esemény kapcsolható³¹. Ennek a kiválasztott helynek *abszolút jelentőséget adunk, amikor elkülönítjük a világtól*. Gyakran azt tesszük a gyermekkor bizonyos helyeivel, amelyek felötlenek bennünk – mondja –, hogy kiválasztott, szimbolikus helyé emeljük fel: *A helynek ez az egyedülisége pedig az általános gesztus és tény egyedüliségének része, amely abszolút, tehát szimbolikus, és amely így a mítoszt alkotja*. Egy írónak pedig az a központi képe mitikus, amely őt leginkább lázba hozza, és amelyre mindig vissza-visszatér. Pavesénél pedig ezek vagy a tájhoz, vagy a hétköznapi (sokszor érzelmi) eseményekhez kötődnek. Ezt az első megfogalmazását a mítosznak azonban hamarosan újragondolja és felülbírálja: *A mitikus hely nem valami individuálisan egyedi, mint valami szent hely vagy hasonló, hanem valami közönséges nevű, egyetemes, a mező, az erdő, a barlang, a strand, a tisztás, ami meghatározatlanságában az összes mezőt, az összes erdőt stb. felidézi és mindegyiket belelkesíti szimbolikus borzongással*³². Ebből látszik Pavese szerint, hogy a gyermekkorhoz való visszatérés hogyan elégíti ki a mítosz iránti éhséget. A gyermekkorban látott mező, erdő, strand *nem reális tárgyak*, hanem olyan jelenségek, amelyek az általánosság és az abszolút jellegét hordozzák, és *formát adtak transzcendentális elgondolásainknak*. Ezekre azután pedig ráépültek a személyes emlékek, és szerinte így jön létre a művészi alkotás. A mítosz tehát a reális és a transzcendentális közti feszültségben keletkezik.

Tudjuk, hogy Pavese tanulmányozta a pszichoanalízist, az etnológiát és az antropológiát: többek között Freud, Jung, Frazer és Kerényi Károly³³ tartozott kedvenc olvasmányai közé. Saját magában fedezi fel ezek után azt a szimbolikát, amely őt a világhoz, a vidékhez, a gyermekkorhoz, a tudattalan tartalmakhoz, vagy akár az elfojtott erotikához vezet. Művészetében ezek a mitikus elemek gyakran ismétlődnek, vissza-visszatérő motívumokká válnak. Talán ezért is van az, hogy – megítélésünk szerint – időnként monotónná, kissé egysíkúvá válik költészete és

³¹ MV, 257.

³² MV, 258.

³³ Kerényi és Pavese művei közt van némi gondolati összecsengés, Pavese egyes műveiben, főként a *Dialoghi con Leucò*-ban, Kerényi írásainak közvetlen hatását lehet felfedezni.

prózája, hiszen témái, mítoszai és nyelvezete annyira sajátosak. Ugyanakkor éppen ez adja meg műveinek a befejezettség érzetét, és főként ez biztosítja számukra a koherens jelleget, az életmű zártságát. Pavese művészetének viszonylag könnyen átláthatóak tematizált és narratív struktúrái, megoldásai. Ha csak a róla szóló szakirodalmat tekintjük is, láthatjuk, hogy azokban igen sok elem ismétlődik, s ez nem is lehet másként, mert Pavese magába zárkózó, magányos, de teljes egész személyiség volt, ami tükröződik is műveiben.

Néha kilép piemonti személyiségéből és átlép a mítoszból a valóságba, hogy azután a valóság egy epizódját mítosszá formálja. Sőt – ahogyan naplójában, az *Il mestiere di vivere*-ben is írja – a mítosz és a valóság gyakran együtt is van művészetében: „*Le cose di questo mondo (i gesti, esclusa beninteso la natura) sono simboli della realtà interiore nostra o altrui*”³⁴. A műben a személyek elképzelt szimbólumok, melyekkel történik valami, nem pedig a valóság tényszerű leírásai³⁵. A művész számára „*ci vuole la ricchezza d’esperienze del realismo e la profondità di sensi del simbolismo*”³⁶.

Jó példa erre a *La terra e la morte* versciklus egyik költeménye, amely például az ellenállási mozgalomnak állít emléket úgy, hogy az önfeláldozó partizán alakját (amely egy-egy regényében is megjelenik) a mítosz szintjére emeli:

*Tu non sai le colline
dove si è sparso il sangue.
Tutti quanti fuggimmo
tutti quanti gettammo
l’arma e il nome. Una donna
ci guardava fuggire.
Uno solo di no
si fermò a pugno chiuso,
vide il cielo vuoto,
chinò il capo e morì
sotto il muro, tacendo.
Ora è un cencio di sangue
e il suo nome. Una donna
ci aspetta alle colline.*³⁷

³⁴ MV, 196. (*A világ dolga i-a gesztusok, kivéve természetesen a természetet - belső valóságunk szimbólumai – szerk.*).

³⁵ MV, 170-171.

³⁶ MV. 166. (*kell a realizmus tapasztalati gazdagsága és a szimbolizmus értelmi mélysége – szerk.*).

³⁷ *Nem ismered a dombokat / hol a vérünk hullott. / Mindannyian menekültünk / mindenki eldobta / fegyverét és nevét. Egy nő / nézett bennünket, ahogy futunk. Közülünk csak egy/ állt meg ökölbe szorított kézzel, / látta az üres eget, lehajtotta fejét s meghalt / a fal alatt, némán. / Most véráztatta rongy / és név. Egy nő / vár ránk a dombokon.* (szerk.)

A piemonti táj tehát nem mindig üres. Olykor benépesül emberekkel, történetekkel, az író és a költő által tapasztalt élményekkel, a történelemmel. A fasizmus alatt bebörtönzött Massimo Milának, sorstársának³⁸ ajánlott *Legna verde* című verse például a dombok, az esőáztatta föld mítoszát a börtönbe zárt társ (*compagno*) szenvedéseivel, megaláztatásaival hozza összefüggésbe:

*L'uomo fermo ha davanti colline nel buio.
Fin che queste colline saranno di terra,
i villani dovranno zapparle. Le fissa e non vede,
come chi serri gli occhi in prigione ben sveglio.
L'uomo fermo – che è stato in prigione – domani riprende
il lavoro coi pochi compagni. Stanotte è lui solo.*³⁹

Pavese versei, novellái és regényei a művész által átélt események emlékké szublimált mítoszait láttatják. A piemonti Pavese, amikor Rómába ment rövid időre, mindig piemonti maradt. Amikor pedig onnan visszatért, újból nagy örömmel fedezte fel magának a piemonti tájat: „*Visto molte cose giungendo in Piemonte da Roma. Le piante delle campagne e la loro collocazione...sono quelle di Virgilio e di altre letture classiche della mia adolescenza. Visto che più che l'albero in Piemonte c'è il verde, il mare vegetale... Niente della secchezza, del colore netto di Roma*”⁴⁰.

Pavese ízig-vérig piemonti volt. Nem csak a kortársak visszaemlékezéseiben felidézett egyértelmű piemonti akcentusú beszédmódja miatt, hanem zárkózott, piemonti habitusa miatt is. Írói és költői nyelvezetére jellemző volt a piemonti – kissé franciás – dialektus olykori használata, ami még erőteljesebbé tette ezt az egyébként nagyon is lírai piemonti életművet.

S végül: a *Novecento* két világháború közti Olaszországában az egyik nagy kérdés a kultúrában az volt, hogyan lehet kilépni nemzetközi térre, hogyan kellene legyőzni az olasz provinciális elzárkózást, ahogy akkor mondták: „*sprovincializzare la cultura italiana*”. Pavese – és Vittorini – túlléptek Olaszország határain már

³⁸ Massimo Mila volt Pavese egyik legjobb barátja. Bobbio visszaemlékezése szerint őket elsősorban éppen a *Torino* iránti szeretet, a „*torinóiség*” kötötte össze egymással. Ő mondta Pavese sírjánál a gyászbeszédet is a barátok részéről (vö. Norberto BOBBIO, *La mia Italia*, id., 324).

³⁹ *Az állhatatos ember előtt ott vannak a dombok a sötétben. / Amíg e dombok földből vannak, / a parasztnak kapálniuk kell. Nézi őket, és nem látja / mint aki a szemét becsukja börtönben, ébren / Az állhatatos ember – aki volt börtönben – holnap újra nekiáll / néhány társával a munkának. Ma éjjel csak ő van.* (szerk.)

⁴⁰ MV, 316. (Sok dolgot láttam Rómából Piemontéba visszatérve. A táj növényei és elhelyezkedésük... olyan volt, mint amilyenek kamaszkorom Vergilius – és más klasszikus – olvasmányjaiban megjelent. Láttam, hogy Piemontében nem is annyira a fa, mint inkább a zöld van jelen, a növényi burjánzás... Semmi nincs Róma szárazságából, tiszta színéből.) (szerk.)

csak azzal, hogy figyelmüket az amerikai irodalom felé fordították⁴¹. Ez azonban együköjüknél sem jelentette, hogy felhagytak volna olasz identitásukkal, sőt regionális identitásukkal. Művészetük éppen ezért érdemel ma is figyelmet.

BIBLIOGRÁFIA

- ABBAGNANO, Nicola, *Ricordi di un filosofo*, Milano, Rizzoli, 1990.
- BOBBIO, Norberto, *De senectute e altri scritti autobiografici*, (szerk. Pietro POLITO), Torino, Einaudi, 1996.
- BOBBIO, Norberto, *Autobiografia*, Roma-Bari, Laterza, 1999.
- BOBBIO, Norberto, *La mia Italia*, Firenze-Antella, Passigli, 2000.
- PAVESE, Cesare, *Lettere*, I. köt., Torino, Einaudi, 1966.
- PAVESE, Cesare, *Poesie*, Torino, Einaudi, 1966.
- PAVESE, Cesare, *Szép nyár*, Budapest, Európa, 1977.
- PAVESE, Cesare, *Il mestiere di vivere*, Torino, Einaudi, 2000.
- AA.VV., *Az olasz irodalom a huszadik században*, Budapest, Gondolat, 1967.
- CESARI, Severino, *Colloquio con Giulio Einaudi*, Torino, Einaudi, 2007.
- FERNANDEZ, Dominique, *L'échec de Pavese*, Paris, Bernard Grasset, 1969.
- GIGLIUCCI, Roberto, *Cesare Pavese*, Milano, Bruno Mondadori, 2001.
- LAJOLO, Davide, *Il „vizio assurdo”*. Storia di Cesare Pavese, Milano, Il Saggiatore, 1960.
- MADARÁSZ Imre, *Az olasz irodalom története*, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1993.
- MIGLIO, Bruno (szerk.), *Nicola Abbagnano. Un itinerario filosofico*, Bologna, Il Mulino, 2002.
- MILA, Massimo, *Prefazione*, in Cesare PAVESE, *Poesie*, Torino, Einaudi, 1966.
- MONDO Lorenzo, *Quell'antico ragazzo. Vita di Cesare Pavese*, Milano, Rizzoli, (BUR), 2008.
- SZABÓ Tibor, *Cesare Pavese életútja néhány fontosabb állomásának és prózai stílusának kritikai elemzése*, Szeged, (Kézirat), 1971.
- SZABÓ Tibor, *Itáliai anzix. Morálfilozófiai és eszmetörténeti tanulmányok*, Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 2009.
- SZÉNÁSI Ferenc, *A huszadik századi olasz irodalom. Történet, szerzők, művek*, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 2004.
- VETTORI, Vittorio (szerk.), *Antologia di Primato*, Roma, De Luca, 1968.

⁴¹ Pavesében ez teljesen tudatos volt. Naplójában a '30-as évek hivatalos kultúrájától való szándékos és átgondolt elfordulásként írja le, hogy *felfedezték a tengerentúlt – Vittorini és Pavese* (MV, 348).